

## **ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ НА РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ**

### **Анотація**

У статті розглянуто функціонування ринку освітніх послуг в Україні. Визначено специфіку і місце загальноосвітніх навчальних закладів у системі інституцій ринку освітніх послуг.

### **Аннотация**

В статье рассмотрено функционирование рынка образовательных услуг в Украине. Определена специфика и место общеобразовательных учебных заведений в системе институций рынка образовательных услуг.

### **Annotation**

The article deals with the problems of educational service market functioning in Ukraine. Specification and place of secondary educational establishments in the system of market institutions of educational service are analyzed.

Ринок як економічна категорія являє собою сукупність економічних відносин з приводу купівлі-продажу товарів, робіт та послуг, які формують і врівноважують попит, пропозицію та ціни. Незважаючи на те, що освітні послуги за своїм характером мають ознаки суспільного блага, правомірно говорити про існування ринку освітніх послуг. Проте, механізм ринкових відносин у цій сфері має свою специфіку.[1, с.4]

Результатом освітньої діяльності є не матеріальні, а специфічні економічні блага, що отримали назву «освітні послуги». Освітні послуги являють собою здійснення різноманітної (педагогічної, виховної, наукової, організаційно-управлінської) діяльності працівниками сфери освіти з метою задоволення освітніх потреб окремих людей та всього суспільства.

В умовах ринкового господарства результатом економічної діяльності взагалі є товар - продукт праці, призначений для обміну. Однак, виробництво і постачання освітніх послуг має товарний характер дуже обмеженою мірою, лише у випадку, коли освіта здобувається на платній основі. За своїм характером освітні послуги більше відповідають терміну «благо». Виробництво і споживання освітніх послуг може здійснюватися в товарній та нетоварній формах: 1) формування соціально свідомих громадян та кваліфікованих працівників для потреб сучасного виробництва передбачає існування доступної всьому населенню системи освіти. В цьому випадку освіта виступає як суспільне благо і передбачає переважно нетоварні або обмежено товарні форми реалізації;

2) виробництво освітньої продукції як прибуткова сфера комерційної діяльності або сфера виробництва додаткової вартості передбачає товарний характер її реалізації.

Існує три види благ: приватні, суспільні та змішані. [2, с.418] Освіта, за своїм характером, має ознаки змішаного блага. З одного боку, освіта належить до тих благ, витрати на постачання яких достатньо великі. Виробництво таких благ як приватних знижує їх загальний обсяг та ефективність розподілу їх серед споживачів. Саме тому освіта належить до тих благ, які переважно постачаються державою. З іншого боку, попит громадян на освіту зазвичай перевищує можливості освітньої системи. Попит може бути більшим в загальному обсязі або значною мірою диверсифікований і тому не співпадати з пропозицією. У таких випадках можливе надання освіти як приватного блага. [3, с. 18]

Ринок освітніх послуг - це система економічних відносин з приводу купівлі-продажу освітніх послуг. [4, с.62] Сфера реалізації освітніх послуг включає два сектори. Перший - це державний сектор, в якому кошти, акумульовані шляхом оподаткування підприємств і громадян, держава направляє у сферу освіти для відшкодування витрат на освітні послуги, що споживаються окремими особами. Другий сектор — ринок освітніх послуг, на якому освітні послуги продаються і споживаються за ринковими цінами. На ринку освітніх послуг функціонують приватні комерційні навчальні заклади або надають послуги на контрактній основі державні заклади.

Особливий характер освіти зумовлює процес еволюції форм її організації в напрямі конвергенції між цими двома секторами, в процесі чого кожний з них набуває позитивних рис іншого. В Україні поширена думка, що єдиним виходом для повноцінного розвитку освіти є перехід на ринкові рейки, поступове перетворення галузі освіти у повноцінний бізнес. Тоді як в країнах Західної Європи у чистому вигляді приватний бізнес існує переважно в короткострокових формах організації освітньої діяльності. Для державного ж сектору завдання полягає не в тому, щоб перевести його на ринкові рейки, а впровадити механізми конкурентності, прозорості, відповідальності навчальних закладів за результати своєї діяльності, які поєднувалися б із соціальними гарантіями уряду.[5, с.24]

Співвідношення між державним та приватним секторами ринку освітніх послуг, по суті, зводиться до питання про оптимальні обсяги державного сектору. Визначення оптимальних розмірів виробництва суспільного блага, в даному випадку - освіти, необхідно для забезпечення відповідного розвитку системи освіти, для попередження того, щоб комерціалізація освіти не стала неконтрольованою.[6, с. 41]

Встановлення ринкових відносин в Україні докорінно змінило економічне середовище. Сьогодні підвищення ефективності функціонування освітньої галузі потребує впровадження елементів відповідальності за результати своєї

діяльності, гнучкості і адаптивності навчальних закладів до мінливих умов ринку праці, конкурентності та ін. Вирішення цих та багатьох інших проблем розвитку закладів освіти неможливе без розширення їх самостійності та залучення додаткових фінансових ресурсів, а, отже, їх участі як суб'єктів економічної діяльності на ринку освітніх послуг.[7, с.218]

Протягом 90-х років була закладена правова база для створення ринку освітніх послуг та нових умов функціонування закладів освіти, які передбачають розширення їх економічних функцій. Правові основи діяльності навчальних закладів регулюються такими законодавчими та нормативними документами як: Конституція України, закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про власність», «Про підприємництво», Положення про державний вищий заклад освіти, Положення про ступеневу професійно-технічну освіту, Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад та багатьма іншими.

Відповідно до прийнятих нормативно-правових актів, основним елементом економічних відносин на ринку освітніх послуг став навчальний заклад, якому було надано необхідний статус і повноваження для здійснення самостійної економічної діяльності у системі ринкових відносин

Навчальні заклади можуть створюватися органами державної виконавчої влади і органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, громадянами відповідно до соціально-економічних, національних, культурно-освітніх потреб у них за наявності необхідної матеріально-технічної, науково-методичної бази, педагогічних кадрів.

Класифікація освітніх закладів здійснюється за ознаками суб'єктів господарювання і суб'єктів навчального процесу.

Як суб'єкти господарювання заклади освіти розрізняються залежно від форми власності, вони поділяються на - державні та недержавні навчальні заклади. Державні навчальні заклади можуть розрізнятися залежно від рівня підпорядкування: вони можуть знаходитися в загальнодержавній власності або в комунальній. Недержавні навчальні заклади залежно від своєї суспільної місії можуть бути приватні, які створені з метою отримання прибутку, та неприбуткові, першочерговою метою яких є задоволення певних потреб населення в освітніх послугах.[8, с.19]

Засновником державних закладів виступає держава в особі її повноважних органів (наприклад, Міністерство освіти і науки), залежно від чого навчальні заклади можуть знаходитися у загальнодержавній власності і підпорядковуватися центральним органам (Кабінету Міністрів, Міністерству освіти і науки та іншим міністерствам та відомствам) або - у комунальній власності та підпорядковуватися місцевим органам державної виконавчої влади. Заклади освіти, що засновані на загальнодержавній або комунальній власності, мають статус державного закладу освіти.

Недержавні можуть бути приватні або недержавні некомерційні заклади. Приватні, або комерційні навчальні заклади створюються з метою отримання прибутку. Основною діяльністю для реалізації цієї мети виступає надання освітніх послуг на платній основі. Згідно Закону «Про підприємництво» в Україні освітня діяльність, яку здійснюють приватні заклади освіти, вважається підприємницькою.

Недержавні навчальні заклади в Україні, як і будь-які інші суб'єкти підприємництва, створюються на підставі законів «Про власність», «Про підприємництво», «Про господарські товариства», «Про підприємство» та інших, Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів» з наданням статусу «мале підприємство», «спільне підприємство» та «підприємство з обмеженою відповідальністю».

Особливу роль в процесі успішного функціонування освітньої сфери виконують недержавні неприбуткові навчальні заклади, для яких отримання прибутку не є головною метою. Вони створюються для досягнення більш високого рівня освіти громадян або для забезпечення конкретної суспільної мети (релігійна освіта, освіта для національних меншин тощо) Причому ці заклади можуть бути засновані на різних формах власності: приватній, змішаній, акціонерній та ін.[9, с.51]

На ринку освітніх послуг в Україні діють різні суб'єкти господарювання. Система інституцій ринку освітніх послуг складається з державних і недержавних, комерційних та неприбуткових навчальних закладів та відповідних органів управління. Більшу частину попиту ринку на освітні послуги задовольняють державні навчальні заклади в системі яких суттєве місце посідають загальноосвітні навчальні заклади. Загальноосвітні навчальні заклади надають громадянам загальну середню освіту, яка є основою для подальшої освіти і трудової діяльності особистості та обов'язковою складовою безперервної освіти.

Реалізацію права громадян на загальну середню освіту забезпечують загальноосвітні навчальні заклади. Загальноосвітній навчальний заклад є юридичною особою. За своїми організаційно-правовими формами загальноосвітні заклади можуть бути державної, комунальної та приватної власності

Згідно ст. 11 Закону України «Про загальну середню освіту» державні та комунальні загальноосвітні навчальні заклади створюються відповідно центральними, місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування з урахуванням соціально-економічних, національних, культурно-освітніх і мовних потреб за наявності необхідної кількості учнів (вихованців) відповідно до встановлених нормативів наповнюваності класів, необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.[10]

За освітнім рівнем, який забезпечується загальноосвітнім навчальним закладом

ладом (початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта), існують різні типи загальноосвітніх навчальних закладів I, II, III ступенів, які можуть функціонувати разом або самостійно.

Систему загальної середньої освіти становлять: загальноосвітні навчальні заклади всіх типів і форм власності, у тому числі для громадян, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації, навчально-виробничі комбінації, позашкільні заклади, науково-методичні установи та органи управління системою загальної середньої освіти, а також професійно-технічні та вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації, що надають повну загальну середню освіту.

До загальноосвітніх навчальних закладів належать: середні загальноосвітні школи, спеціалізовані школи (школи-інтернати), гімназії, ліцеї, колегіуми, загальноосвітні школи-інтернати, спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати), загальноосвітні санаторні школи (школи-інтернати), школи соціальної реабілітації, вечірні (змінні) школи.

Загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати у своєму складі класи (групи) з вечірньою, заочною формою навчання, класи (групи) з поглибленим вивченням окремих предметів.[11, с.9]

Перелік спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) визначається Міністерством освіти і науки України за погодженням з Міністерством охорони здоров'я України.

У середніх загальноосвітніх закладах, кількість яких на початку 2006/07 навчального року складала 22,2 тис., навчалось 6,6 млн. учнів. Порівняно з 1985/1986 навчальним роком кількість шкіл зросла на 1,4%, а чисельність учнів скоротилася на 9,9%. За цей же період зросла питома вага учнів, які продовжували навчання у 10-11 класах з 52 до 68,2%. Кількість учнів, які навчалися у другу й третю зміни, зменшилася з 12% до 8%, середня наповнюваність класів зменшилася з 26 учнів до 22, або на 15%. За період 1985-2005 років кількість вчителів зросла на 24,4%, а їх завантаженість зменшилася з 14 учнів на одного вчителя до 11,6 учнів, або на 17%. Ці середні дані значною мірою варіюють у різних регіонах країни, а також між міськими та сільськими школами.

Освіта продукує значні позитивні екстерналії для всього суспільства і окремих громадян, що зумовлює необхідність її суспільного фінансування. Тому визначення міри та співвідношення державних і приватних форм фінансування освіти відбувається як з огляду на економічну доцільність та прибутковість, так і з точки зору політичних та соціальних потреб.

Система інституцій ринку освітніх послуг України складається з державних і недержавних, комерційних та неприбуткових навчальних закладів та відповідних органів управління. Більшу частину попиту ринку на освітні послуги задовольняють державні навчальні заклади в системі яких суттєве місце посідають загальноосвітні навчальні заклади. Загальноосвітній навчальний заклад є

юридичною особою. За своїми організаційно-правовими формами загально-освітній заклад може бути державної, комунальної та приватної форми власності. Він надає громадянам загальну середню освіту, яка є основою для подальшої освіти і трудової діяльності особистості та обов'язковою складовою безперервної освіти.

### **Література:**

1. Каленюк І. С. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізм розвитку. - К.: Т-во «Кадри», 2001. - 326 с.
2. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії. Вступ до фінансової науки. - К.: Либідь, 2000. - 654 с.
3. Каленюк І. С. Економіка освіти. Навчальний посібник. -К. : Знання. 2005 -317 с.
4. Щетинин В.П., Хроменков Н.А., Рябушкин Б. С. Экономика образования: Учебное пособие - М: Российское педагогическое агентство, 1998. - 306 с.
5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. Пер. с англ. - М: Academia, 1999. - 956 с.
6. Орішник С. Т. Проблеми розвитку соціальної сфери в Україні // Економіка України. - 2004. - № 6. - С. 23-28.
7. Богиня Д. П., Гоїшнова О.А. Основи економіки праці. - К.: Знання-Прес, 2000.-313 с.
8. Луговий В. І. Управління освітою. Навчальний посібник для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління». - К Вид-во УАДУ, 1997. - 302 с.
9. Луковенко Ю. Ресурси педагогічних інновацій. //Постметодика. - 2001. - №4. - с.8-14.
10. Закон України «Про загальну середню освіту»// Інформаційний збірник Міністерства освіти України. - 1999. - №15. - С. 6-31.
11. Методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України із питань порядку формування штатів загальноосвітніх навчально-виховних закладів від 19.06.2001 року №1/9-234. //http://www.mon.gov.ua.